

УДК: 316.346.32-053.6

Н.П. Огородник

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ МОЛОДІ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розкривається сутність дослідження стану молоді, її структура та значення для соціально-економічного розвитку країни. Основна увага приділена дослідженню соціальної складової молоді в забезпеченні сталого розвитку.

The essence of youth studies, its structure and meaning to social and economic development are described. The main attention is paid to the study of the social component of youth in sustainable development.

Ключові слова: молодь, молодіжне середовище, сталий розвиток.

Протягом останніх років все більше економістів, соціологів та політологів впевнюються в необхідності звернення уваги на соціальну сферу життєдіяльності як окремої людини, так і населення в цілому. Навіть на рівні урядових структур почали переноситися наголоси з суто економічних показників як певного віддзеркалення діяльності трудових ресурсів на соціальні як відображення рівня життя населення. Більше почали приділяти уваги соціальному захисту маргінальних верств населення, створенню нових робочих місць, прискоренню розвитку житлового будівництва та доступності житла для різних верств населення, поліпшенню охорони здоров'я, примноженню інтелектуального потенціалу суспільства.

З цієї точки зору цікаво розглянути становище молоді як категорії населення, що є майбутньою рушійною силою суспільства та, поряд з цим, є найбільш незахищеною в питаннях здобуття освіти, пошуку роботи, створення сталого достойного доходу, збереження здоров'я, житлових умов, відпочинку та задоволення потреб власного розвитку.

Метою статті є розкриття теоретичних основ та обґрунтування соціально-економічного стану молоді в Україні.

На теренах України на сьогодні ще не сформовано чіткого визначення такого поняття як молодь. Існують радикально протилежні думки щодо його сутності, в основу яких покладаються різні підходи. Найпростішим із них є використання вікових ознак як головного параметру, що характеризує молодь як певну соціально-демографічну групу.

Серед дослідників на теренах колишнього СРСР варто відзначити І.С. Кона, на думку якого молодь є соціально-демографічною групою, яка виокремлюється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення і тих чи інших соціально-психологічних властивостей [4].

На нашу думку, однією з найбільш цікавих, теоретично обґрунтованих концепцій 90-х років ХХ століття, яка вивчала молоде покоління і стосунки між різними покоління-

ми, була теорія, розроблена І.М. Ільїнським [3], відомим російським дослідником проблем молоді та молодіжних організацій, питань державної молодіжної політики. На його думку, молодь є основною цінністю суспільства. Це поняття є не тільки демографічним, але й економічним, соціальним, політичним. Тому молодіжна проблематика розглядається ним у раціональному та глобальному контекстах. Концептуальна основа досліджень молоді була подана І.М. Ільїнським у матеріалах до доповіді ООН про положення молоді в світі, які готувалися під його керівництвом у 1991 році (видані в Нью-Йорку в 1993 р. та в Москві в 1999 р.). В ній він відзначив, що:

– молодь – об'єктивне суспільне явище, велика специфічна вікова підгрупа, частина суспільства. Вона має свої специфічні, зумовлені віком проблеми: а) у будь-якому суспільстві молодь тісно пов'язана з ідеєю залежності; б) у будь-якому суспільстві більша частина молоді ще не залучена до виробничого процесу і тому вилучена з процесу розподілу продуктів цього виробництва, тобто живе в «кредит»; в) у будь-якому суспільстві більшість молодих людей не є самостійними в ухваленні рішень, які стосуються їхнього життя; г) у будь-якому суспільстві перед молодими людьми постає проблема вибору сфери трудової діяльності, вибору професії; д) в усіх суспільствах молоді люди вирішують проблему своїх життєвих планів, проблему морального та духовного самовизначення; с) в усіх суспільствах молоді люди вирішують проблеми вибору супутника життя (жінки, чоловіка), визначають, скільки дітей вони будуть мати, та розв'язують інші проблеми.

– молодь має подвійну природу, тобто одночасно є біологічним і соціальним явищем, що визначає зв'язок її психофізичного і соціального розвитку.

– молодь – явище конкретно-історичне: скільки існує суспільств, стільки існує визначень поняття молоді.

– молодь – носій величезного інтелектуального потенціалу, особливої здатності до творчості.

– соціальний статус молоді в усіх конкретних суспільствах і в усі часи здебільшого однаковий: молодь одночасно і об'єкт, і суб'єкт соціалізації.

– молодь як поняття – це абстракція. Молодь як реальне явище – це частина населення, маса, сукупність індивідів. Молодь формує особистість у процесі самоідентифікації, самоусвідомлення своїх інтересів, зростання власної організованості.

– з поняттям «молодь» сьогодні напряму пов'язане поняття «майбутнє». Проте це відбувається лише на рівні понять та уявлень, а не реальної практики та політики.

– молодь – об'єкт комплексних міждисциплінарних досліджень, і вона, відповідно, володіє кількістю предметів, які лише в сукупності можуть дати досить правдиве уявлення про об'єкт у цілому [3. с 5-17].

Важливим питанням є визначення вікових параметрів молоді. Вони залежать як від історичних особливостей, традицій, так і від рівня соціально-економічного розвитку країни:

– нижня межа визначається біологічною статевію зрілістю;

– верхня – визначається з огляду на юридичне повноліття, закінчення навчання, здобуття професії, одруження та набуття економічної незалежності.

У відповідності з законами України вік молоді означається від 14 до 35 років.

Як специфічна соціально-демографічна група суспільства молодь визначається не лише віковими межами, а й тим, яке місце вона посідає в соціальній структурі

суспільства, а також особливостями соціального розвитку. Молоді притаманні основні та другорядні особливості. До основних належать фізіологічні, психологічні, вікові й соціальні характеристики. Другорядні пов'язані з основними і виявляються залежно від суспільно-корисної діяльності, місця проживання, соціального статусу людини тощо [1, с. 102].

В житті молодшої людини умовно можна виділити три основних періоди:

- період пошуку – коли молода людина сама для себе визначає та приймає рішення стосовно навчання і сфери професійної діяльності;
- період інтеграції в суспільство – пов'язаний із першими роками професійної діяльності;
- період інтенсивної творчості та продуктивної діяльності.

Незважаючи на те, що в сучасному суспільстві значно розширилися можливості для власного самовизначення й індивідуального розвитку, молодь як була, так і залишається найбільш вразливою, незахищеною частиною суспільства.

Сучасна молодь, з одного боку, відчуває себе особливою групою суспільства, з другого – усе більше страждає від невирішеності своїх специфічних проблем. Досить важливим фактором, який деформує свідомість молоді, є відсутність довіри до неї з боку суспільства. Молодь є частиною суспільства, вона входить у розмаїття його зв'язків і відносин, однак дуже рідко залучається до вирішення та реалізації програм розвитку суспільства. Це визначає суперечності, котрі існують на рівні «молодь-суспільство». Найбільш суттєві з них такі:

- рівень освіти та матеріальний стан молоді;
- потяг до знань і необхідність працювати;
- прагнення до самостійності й економічна залежність від батьків;
- професійний статус і потреби сучасного ринку праці;
- бажання вирішувати власні проблеми самостійно та реальна участь у прийнятті управлінських рішень.

Специфічні функції молоді в суспільстві:

- функція відтворення – полягає в збереженні та відтворенні на більш високому рівні всієї системи суспільних відносин;
- трансляційна – це передавання наступним поколінням знань, досвіду, традицій і цінностей;
- інноваційна – полягає, у творчому розвитку, вдосконаленні всього, що створено попередніми поколіннями [7, с. 67-69].

Наразі в Україні законодавчо визначається поняття молоді лише за віковими межами і не розкривається сама сутність цього поняття, як це було зазначено вище.

Віковий ценз сучасної української молоді у Законі України 2004 року корегується у бік збільшення і сягає нині 35 років. Це зафіксовано Т.В. Семигіною у виданні «Словник із соціальної політики» (2005), що формулює зазначений термін у такому вигляді: «Молодь, молоді громадяни – громадяни України віком від 14 до 28 років (Закон України – «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5.02.1993). З 2004 року цей період подовжено до 35 років (Закон України «Про внесення змін до статті 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 23.03.2004») [6]. Таким чином, молодими громадяна-

ми в Україні є особи віком від 14 до 35 років. Це практично третина населення, а якщо взяти за критерієм активності, то це найактивніша частина населення країни. Тому все, що відбувається в державі, не може не зачіпати таку велику соціально-демографічну групу як молодь.

У відповідності з цим існує потреба детального дослідження саме визначення молоді у соціологічних, економічних, законодавчих аспектах.

Молодіжне законодавство України складається з Законів України «Про дитячі та молодіжні організації», «Про загальну середню освіту»; «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про загальнодержавну підтримку молоді», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про фізичну культуру і спорт»; Кодексу про шлюб та сім'ю; Постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми забезпечення молоді житлом па 2002–2012 роки», «Про затвердження Програми підготовки та залучення молоді до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, створення умов для її професійного зростання», «Про затвердження Типового положення про молодіжний центр праці». «Про утворення Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді»; Указів та розпоряджень Президента України «Про гранти Президента України для обдарованої молоді», «Про День студента», «Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичною виховання молоді». «Про Національну раду з питань молодіжної політики», «Про соціально-економічну підтримку становлення та розвитку студентської сім'ї та інших нормативних документів.

Досить актуальними на сьогодні залишаються питання розробки критеріїв оцінки соціального розвитку молоді, які можуть розглядатися як вимоги досягнення необхідного консенсусу між суспільством і молоддю щодо її розвитку. До них належать:

- баланс інтересів, що забезпечує суспільну злагоду різних груп населення, в тому числі молоді у процесі модернізації суспільства;
- можливості, надані суспільством для вільного вибору того чи іншого укладу в багатуокладній економіці;
- умови, що створюються суспільством для реалізації особистої свободи і прояву особистої індивідуальності;
- соціальні гарантії, надані молоді суспільством, для компенсації зумовленої віком соціальної нерівності;
- суспільна турбота про своє майбутнє (ресурси, здоров'я, інтелектуальний потенціал, екологія, навколишнє середовище та ін);
- рівень усвідомлення молоддю суспільних стандартів і потреб майбутнього;
- етичні норми стосунків у молодіжному середовищі і в суспільстві, що відповідають Всесвітній декларації прав людини;
- ступінь сформованості історичної свідомості між минулим і майбутнім;
- усвідомлення студентської молоді як специфічного об'єкту соціального впливу та надзвичайно активного суб'єкта соціальної діяльності у напрямку інноваційних змін у сучасному транзитивному суспільстві.

Рівень розвитку молоді, її продуктивних сил залежить від духовних і матеріальних благ, накопичених в суспільстві у вигляді освіти, житла, культури тощо. Вона відразу сприймає ці блага як нові, вироблені попередниками в науці, техніці і виробництві, в освіті та куль-

турі, літературі та мистецтві, в усіх сферах життєдіяльності людини. Її життєвий старт знаходиться на більш високому рівні, ніж був у сучасних для неї дорослих і літніх людей.

Разом із тим, молодь тільки вступає в трудове та громадське життя, вона ще не повністю включена, менш інтегрована в існуючі соціально-економічні, ідейно-політичні, сімейно-побутові процеси. Їй легше сприймати переломні епохи, але саме вони не дозволяють їй відчутти всю повноту суспільних взаємодій і обмежують її потенціал.

Молодь виступає головним суб'єктом освіти та демографічних процесів. Це створює можливості для вибору темпу та спрямованості входження молоді до державного та суспільного життя. Саме ця обставина є основою її інноваційної діяльності, її творчого внеску в розвиток суспільства.

Таблиця 1.

Рівень освіти населення у відповідних вікових групах

Показник	Всі домогосподарства		У тому числі, які проживають:					
	2007	2009	У великих містах	У малих містах	Всього		У сільській місцевості	
					2007	2009	2007	2009
Частка населення (%) у віці 22 роки і старше, яка має повну вищу освіту	19,8	20,7	30,8	19,6	25,2	26,6	8,2	8,2
Частка населення (%) у віці 21 рік і старше, яка має базову вищу освіту	1,2	1,2	1,	1,4	1,4	1,5	0,7	0,5
Частка населення (%) у віці 20 років і старше, яка має неповну вищу освіту	21,4	21,5	24,1	25,8	24,8	24,7	14,2	14,7
Частка населення (%) у віці 18 років і старше, яка має повну загальну середню освіту	43,4	42,2	37,6	41,6	40,2	39,1	50,3	48,8
Частка населення (%) у віці 16 років і старше, яка має базову загальну середню та початкову загальну освіту	16,6	16,6	10,1	13,9	12,0	11,5	26,5	27,6
Частка населення (%) у віці 6 років і старше, яка не має початкової загальної освіти та неписьменна	5,1	5,3	4,0	5,3	4,2	4,5	7,0	7,0

Джерело: [5, с. 204].

Як видно з табл. 1, в Україні освітній рівень ще далекий до того, який забезпечує високий добробут населення.

Молоде покоління несе відповідальність за сьогодення і майбутнє своєї держави. Відповідальність молодого покоління втілюється в життя на основі освоєння і перетворення ним системи цінностей та норм і реалізації їх у діяльності, що сприяє відродженню України. Поряд із цим викликає занепокоєння динаміка чисельності молоді в Україні, яку не можна вважати сприятливою. На тлі скорочення загальної чисельності населення країни протягом усього періоду незалежності, у перше десятиріччя існування української держави контингент осіб віком від 15 до 35 років також переважно скорочувався, а все ж у першій половині поточного десятиріччя він збільшувався, так що у 2005 р. порівняно з 2000 р. його чисельність підвищилась загалом на 2,2%. Однак в останнє п'ятиріччя чисельність молоді в Україні знову помітно зменшилася (майже на 4,0%), переважно за рахунок скорочення чисельності наймолодших вікових груп осіб у віці 15-19 років, народжених вже у період суспільно-економічних трансформацій [2].

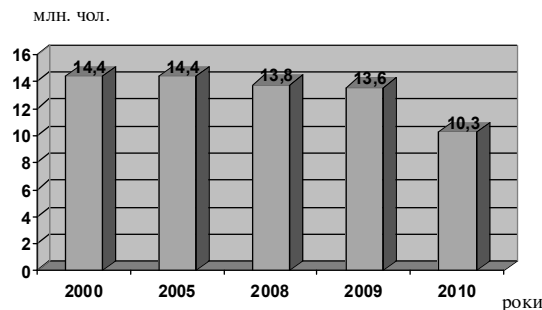

Рис. Динаміка чисельності молоді України [2]

У підсумку чисельність молоді у нашій країні на початку XXI сторіччя (станом на 2010 р. порівняно з 2000) зменшилася на 1,8%. Однак при цьому темпи зниження чисельності молоді поступалися таким щодо інших вікових контингентів населення, унаслідок чого частка молодіжного контингенту у загальній чисельності населення підвищилась із 28,3% до 29,8% [2]. Отже, молодь як реальне явище — це частина населення, маса, сукупність індивідів. Молодь формує особистість у процесі, самоусвідомлення своїх інтересів, зростання власної організованості.

Молодь не є саморозвиненою системою, її життя обумовлене існуючими соціально-економічними та політичними умовами. Молода людина відповідно до цього несе в собі минуле, сьогодення і майбутнє країни, її подальший розвиток. Від соціально-економічного стану молоді залежить можливість забезпечення сталого розвитку України.

1. Горбачев М.С. Молодежь — творческая сила революционного обновления / М.С. Горбачев. — М. 1997. — 125 с.; 2. Державна служба статистики: Електронний ресурс. — <http://www.ukrstat.gov.ua/>; 3. Ильинский И.М. Молодежь как будущее России в категориях войны / И.М. Ильинский // Знание. Понимание. Умение. — 2005. — №3. — С. 5—17.; 4. Кон И.С. Психология ранней юности: Кн. для учителя / И.С. Кон. / — М.: Просвещение, 1989. — 254 с.; 5. Куценко В.І. Вища і післядипломна освіта в ринкових умовах / За ред. Б.М. Данилишина / В.І. Куценко // РВПС України НАН України. — К.: РВПС України НАН України, 2009. — 204 с.; 6. Семигіна Т.В. Словник із соціальної політики / Т.В. Семигіна. // — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2005. — 253 с.; 7. Шуст Н.Б. Інноваційна діяльність молоді: сутність, структура, функції / Н.Б. Шуст // Вінниця. — 141 с.